

Staré centrá a dominanty

- 1 návés s pažiťou
- 2 r. k. kostol z r. 1775-79
- 3 kaplnka
- 4 cintorin

Výstavba po r. 1948

- po r. 1948
- po r. 1970

Nové centrá a dominanty

- 1 budova MNV
- 2 park
- 3 škôlka a jasle
- 4 škola
- 5 dvor JRD
- 6 obchod a pohostinstvo
- 7 športové ihrisko
- 8 pekárstvo

Rekreačné miesta

- vinohrady a vinohradnícke pivnice
- pofovnický revír

Na obálke: 1. strana: Staré a nové centrá v obci Čajkov, okr. Levice, v roku 1970.

Etnografický atlas Slovenska, autor: S. Kovačevičová

4. strana: Nová výstavba po r. 1960. Čajkov, okr. Levice

K článku S. Kovačevičovej: Etnografické aspekty súčasného urbanizmu vidieckych sídiel Slovenska

HLAVNÁ REDAKTORKA

Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Antonín Robek, Peter Slavkovský, Viera Urbancová

I

35/1987

***Slovenský
národopis***

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

VEDA

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

BRATISLAVA

OBSAH

ŠTÚDIE

- Botík, Ján: Encyklopédia národopisu Slovenska 5
- Plicková, Ester: Ludová kultúra ako inšpiračný zdroj súčasného slovenského profesionálneho výtvarného umenia 22
- Kovačevičová, Soňa: Etnografické aspekty súčasného urbanizmu vidieckych sídiel Slovenska 54

MATERIÁL Y

- Podoba, Juraj: Modifikácie modelu tradičného obydli slovenskej dediny v 20. storočí 72
- Stoličná, Rastislava: Tendencie zmien v stravovaní dedinského obyvateľstva Slovenska po druhej svetovej vojne 91
- Krekovičová, Eva: Časovo-priestorová dynamika spevnosti slovenskej dediny po druhej svetovej vojne 105
- Paličková — Pátková, Jarmila: Ludová výroba na Slovensku a jej vývinové tendencie v rokoch 1945 — 1985 132
- Danglová, Oľga: K otázkam výtvarenej aktivity súčasnej slovenskej dediny 150

SÚČASNÍ NOSITELIA A TVORCOVIA HODNÔT LUDOVÝCH UMELECKÝCH TRADÍCIÍ

- Dúžek, Stanislav: Ján Gaško — život a formovanie ľudového tanečníka 174

DISKUSIA

- Leščák, Milan — Beňušková, Zuzana: Inštitucionalizované formy

- obradovej kultúry a sviatkovania v súčasnom dedinskom prostredí 191

ROZHLADY

- Zdravica k jubileu Eleny Prandovej (Milan Leščák) 226
- Mikulášovi Mušinkovi k päťdesiatinám (Viera Gašparíková) 226
- Inžinier so srdcom etnografa. Viliam Gruska päťdesiatročný (Arne B. Mann) 228
- Seminár „Ludová kultúra v socialistickej súčasnosti V.“ (Zuzana Beňušková) 231
- Seminár Subkomisie pre obyčaje MKKKB (Eleonóra Klepáčová) 232

RECENZIE A REFERÁTY

- Zlatá podkova, zlaté pero, zlatý vlas, I.—II. (Jaromír Jech) 235
- Andrej Polonec. Ján Geryk. Miloš Jurkovič (Zuzana Beňušková) 236
- Paládi-Kovács, Attila: A Bakóság és népe (Magdaléna Paríková) 237
- I. M. Balassa: A parastház évszázadai (Soňa Švecová) 238
- M. M. Pazjak: Ukrajinski pryslivija ta prykazky (Mikuláš Mušinka) 239

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

- Ботик, Ян: Энциклопедия этнографии Словакии 5
- Плицкова, Эстер: Народная культура как источник инспирации современного словацкого профессионального изобразительного искусства 22
- Ковачевичова, Соня: Этнографические аспекты современного урбанизма сельских населенных пунктов Словакии 54

МАТЕРИАЛЫ	
Подоба, Юрай: Модификации модели традиционного жилища словацкой деревни в 20 веке	72
Столична, Растислава: Тенденции изменений в питании деревенского населения Словакии после второй мировой войны	91
Крековичова, Эва: Временно-пространственная динамика певучести словацкой деревни после второй мировой войны	105
Паличкова — Паткова, Ярмила: Народное производство в Словакии и тенденции его развития в период 1945—1985 гг.	132
Данглова, Ольга: К вопросам изобразительной деятельности современной словацкой деревни	150

СОВРЕМЕННЫЕ СОЗДАТЕЛИ И НОСИТЕЛИ ЦЕННОСТЕЙ НАРОДНЫХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТРАДИЦИЙ

Дужеж, Станислав: Ян Гашко — жизнь и формирование народного танцера	174
---	-----

ДИСКУССИЯ

Лешчак, Милан — Бенюшкова, Зузана: Институциональные виды обрядовой культуры и празднования в современной деревенской среде	191
---	-----

ОБЗОРЫ

Поздравление к юбилею Элены Прандодовой	226
К пятидесятилетию Николая Мушинки Вильям Груска пятидесятилетним (Арне Б. Манн)	228
Семинар «Народная культура в социалистической современности V.» (Зузана Бенюшкова)	231
Семинар Субкомиссии по обычаям МКККБ (Элеонора Клепачова)	232

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

INHALT

STUDIEN

Botík, Ján: Ethnographische Enzyklopädie der Slowakei	5
Plicková, Ester: Die Volkskultur als Inspirationsquelle der derzeitigen professionellen darstellenden Kunst in der Slowakei	22

Kovačevićová, Soňa: Die ethnographischen Aspekte des gegenwärtigen Urbanismus der ländlichen Siedlungen in der Slowakei	54
---	----

MATERIALIEN

Podoba, Juraj: Die Modifizierung des Modells der traditionellen Behausung in der slowakischen Dorf im 20. Jahrhundert	72
Stoličná, Rastislava: Die Tendenzen der Veränderungen in der Verköstigung der Dorfbevölkerung in der Slowakei nach dem zweiten Weltkrieg	91
Krekovičová, Eva: Die zeitlich-räumliche Dynamik der Musikalität des slowakischen Dorfes nach dem zweiten Weltkrieg	105
Paličková — Pátková, Jarmila: Die volkstümliche Fertigung und ihre Entwicklungstendenzen in den J. 1945—1985	132
Danglová, Olga: Zur Problematik der bildnerischen Aktivität des gegenwärtigen Dorfes in der Slowakei	150

DIE GEGENWÄRTIGEN SCHÖPFER UND TRÄGER DER WERTE DER KUNSTTRADITIONEN DES VOLKES

Dúžek, Stanislav: Ján Gaško — Leben und Entwicklung eines volkstümlichen Tänzers	174
--	-----

DISKUSSION

Leščák, Milan — Beňušková, Zuzana: Institutionelle Formen der Zeremoniellenkultur und Festbrauch im derzeitigen Dorfmilieu	191
--	-----

RUNDSCHAU

Gruß zum Jibiläum von Elena Prandová	226
Zum fünfzigsten Geburtstag von Mikuláš Mušinka	226
Viliam Gruska ist fünfzigjährig (Arne B. Mann)	228
Seminar „Die Volkskultur in der sozialistischen Gegenwart V.“ (Zuzana Beňušková)	231
Seminar der Subkommission für Bräuche IKKKB (Eleonóra Klepáčová)	232

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

CONTENTS

ARTICLES

- Botík, Ján: Encyclopaedia of ethnography in Slovakia 5
Plicková, Ester: Folk culture as an inspiration source of the recent Slovak professional creative art 22
Kováčevičová, Soňa: Ethnographical aspects of the present-day urbanism of rural settlements of Slovakia 54

MATERIALS

- Podoba, Juraj: Modification of the model of the traditional dwelling of Slovak village in the 20th century 72
Stoličná, Rastislava: The trends of changes in food of the village inhabitants in Slovakia after World War II. 91
Krekovičová, Eva: Time and space dynamics of singing character of the Slovak village after World War II 105
Paličková — Pátková, Jarmila: Folk production in Slovakia and its trends of development within the years 1945—1985 132
Danglová, Oľga: To the questions of creative activity of the present-day Slovak village 150

THE PRESENT-DAY CREATORS AND REPRESENTATIVES OF THE VALUES OF FOLK ARTISTIC TRADITION

- Dúžek, Stanislav: Ján Gaško — the life and formation of folk dancer 174

DISCUSSION

- Leščák, Milan — Beňušková, Zuzana: Institutional forms of ritual culture and feasts in the present-day rural environment 191

REVIEWS

- To the life jubilee of Elena Prandová (Milan Leščák) 226
Mikuláš Mušíka is fifty years old (Viera Gašparíková) 226
Viliam Gruska is fifty years old (Arne B. Mann) 228
The Seminar called "Folk culture in socialist present times V." (Zuzana Beňušková) 231
The Seminar of Subcommission for customs of IKKKB (Eleonóra Klepáčová) 232

BOOKREVIEWS AND REPORTS

ĽUDOVÁ VÝROBA NA SLOVENSKU A JEJ VÝVINOVÉ TENDENCIE V ROKOCH 1945—1985

JARMILA PALÍČKOVÁ-PÁTKOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

V sledovanom období vychádzame z charakteristiky ľudovej výroby, ktorú sme použili aj pre staršie vývinové štádiá. Pod pojem ľudová výroba sme vtedy zahrnuli ručné zhotovovanie úžitkových predmetov prevažne z miestnych surovín pre potrebu vlastnej rodiny a pre blízke okolie. V širšom ponímaní sme pod pojem ľudová výroba zahrnuli i tie formy, ktoré prerástli úzky rámec výroby v rodine a opierajúc sa o vyspelejšiu techniku rozvinuli sa do špecializovaných remesiel. Termín ľudová výroba sme teda použili ako širší pojem zahrňajúci všetky odvetvia, ktoré staršia literatúra nazývala domáckou alebo podomáckou výrobou, ľudovým či dedinským remeslom, ľudovým či domácim priemyslom alebo ľudovým zamestnaním.¹ Vychádzajúc z tejto pomerne širokej charakteristiky budeme môcť v dnešnom našom príspevku lepšie postihnúť zmeny, ktoré povojnové premeny našej spoločnosti priniesli v sledovanom úseku ľudovej kultúry.

Doterajšie výskumy umožňujú naznačiť v rámci vývinu ľudovej výroby povojnového obdobia zatiaľ štyri vnútorné vývinové obdobia, pričom možno predpokladať, že osemdesiate roky formujú základy jej ďalšej vývinovej etapy. Definitívne určenie bude však mož-

né iba po istom časovom odstupe a ďalších výskumoch. Ideálne by iste bolo, keby vývinové etapy, resp. medzníky vývinu určitého úseku ľudovej kultúry mali svoje paralely i v ostatných úsekoch ľudovej kultúry, čím by vytvorili predpoklady pre periodizáciu, ktorá by bola jednotná pre ľudovú kultúru Slovenska ako celok. Podľa našich doterajších výskumov ľudovej výroby na Slovensku možno jej povojnový vývin zaradiť do vnútorných vývinových etáp na obdobia rokov 1945—1948, 1949—1955, 1955—1975, a od r. 1975 do súčasnosti.

1945—1948

Napriek vojnovým následkom, nedostatku surovín, nástrojov, mnohým zničeným dielňam, nevyhnutnosti obnovy základných životných potrieb, ktoré často presúvali jednotlivcov i celé skupiny obyvateľstva do nového prostredia, nových pracovných i spoločenských podmienok, a tým aj k inej, často dovtedy neznámej práci, je toto obdobie pokračovaním smerovania, ktoré sme poznali z predchádzajúcich predvojnových rokov.

Zužuje sa škála domácich prác, ktoré vyplývali zo samozásobiteľského charakteru roľníckych domácností, značná

časť potrieb sa presúva na kvalifikované remeslo, mnohé z domácich prác, ale aj produktov remesla nahrádza priemysel. Prosté odovzdávanie odborných znalostí ľudovej výroby priamou medzigeneračnou komunikáciou sa zachováva ešte v niektorých regiónoch najmä v oblasti ženských domácich prác, úpravy surovín a výrobkov a v širokej škále výrobkov viazaných na pastierstvo, najmä na chov oviec.

Vojnový a povojnový nedostatok viedol na jednej strane k dlhšiemu pretrvávaniu samozásobiteľstva roľníckych domácností, niekedy i k obnove niektorých prác, ktorým sa už mladšie generácie nevenovali, napr. v oblasti dorábania a spracovania textilných vlákien, dreva, prútia a niekde aj kožušín, na druhej strane podporil redukciu drobných prác a úkonov, ktoré sa v niektorých obciach vykonávali bez oficiálnej kvalifikácie a registrácie v rámci susedskej výpomoci či sezónnej špecializovanej činnosti. Prísne obhospodarovanie niektorých surovín viedlo k častým kontrolám u výrobcov, konfiškáciám materiálu i výrobkov, prísnyh sankciám. Len evidovaní remeselníci dostávali aký-taký prídel suroviny, a tak mnohí výrobcovia, ktorí sa chceli práci sústavnejšie venovať, žiadali živnostenské spoločenstvá o registráciu a oficiálne povolenia na vykonávanie práce. (Týkalo sa to najmä spracovania kože, kožušiny, potravinárskych surovín, vlny.)

Obnova zničeného priemyslu, doprava, budovanie nových podnikov presúva značné skupiny obyvateľstva z tradičných zamestnaní do zamestnaní nových, no v remesle stále pretrváva spôsob individuálnej drobnej výroby, ako aj individuálnej výuky mladej generácie u jedného majstra. Je to obdobie, kedy nastupuje posledná generácia učňov v individuálnych remeselníckych dielnach.

Vďaka predvojnovým skúsenostiam,

pokrokovému zameraniu viacerých výtvarníkov, architektov, pedagógov, organizátorov umeleckého života, a najmä úžitkovej tvorby a ako výsledok dlhodobej premyslenej prípravy sa už v prvých povojnových mesiacoch dostáva na novú platformu organizácia ľudovej výroby. Už prvý zákonný článok, dekrét prezidenta republiky č. 110 z 27. 10. 1945 dáva základ novému postaveniu ľudovej výroby, ktorá má plniť nielen hospodárske ciele a úsilie o sociálne povznesenie výrobcov, ale zaraďuje ľudovú výrobu i medzi kultúrne hodnoty národa. I keď v tejto počiatkovej forme má nová organizácia — Ústredie ľudovej a umeleckej výroby (ÚLUV) — predovšetkým poradenskú a zveľaďovaciu poslanie, postupne prerastá na inštitúciu, ktorá združuje individuálnych výrobcov i výrobcov organizovaných v družstvách. Družstvá práve pre oblasť ľudovej výroby ÚLUV podnecuje, zakladá, organizuje a vedie. Prvé povojnové roky sú pre ÚLUV hľadaním najvhodnejších organizačných foriem, nadväzovaním kontaktov s výrobcami, uskutočňovaním prvej evidencie a prehľadu o stave ľudovej výroby vo všetkých odvetviach, realizovaním prvých priamych, tzv. zveľaďovacích podujatí a poradenskej služby.

1948—1955

V tomto období nastáva definitívny zlom najmä v oblasti tradičných remesiel. Postup revolučných premien celej spoločnosti prináša i celý rad ekonomických a právnych zmien. Úradné výnosy rušia individuálne živnosti, dielne, živnostenské oprávnenia nielen podnikom s námezdnými pracovníkmi, ale aj remeselníkom, ktorí pracovali sami, príp. s členmi svojich rodín. Len v ojedinelých a individuálne zdôvodnených prípadoch (starí, invalidi) sa ponechávajú niektoré živnosti s obmedzením výlučne na opravárenskú činnosť. Dodržiavanie týchto obmedzení sa prísne

kontroluje, i povolené remeslá dostávajú len obmedzený prídelený materiál. Kontrole podliehajú aj remeselníci, ktorým sa zrušili živnostenské oprávnenia, aby vo svojej práci nepokračovali ani príležitostne. Mnohí remeselníci, najmä mladšie generácie, úplne opúšťajú remeslo a odchádzajú pracovať do priemyslu či iných zamestnaní. Početnejšie zastúpené remeslá, najmä v mestách, začínajú vytvárať družstvá, v ktorých nachádza uplatnenie časť remeselníkov. Ojedinelé profesie, ktoré sú často v celom regióne zastúpené len jedným -dvomi remeslníkmi, platformu na vytvorenie družstiev prakticky nemajú a prechádzajú do iných profesií. Práve v tomto období prakticky zaniká celý rad remesiel, niektorých ešte s cechovými tradíciami.

V tomto období sa výrazné zmeny v organizovaní ekonomiky začínajú dotýkať aj poľnohospodárstva. Určujú sa kontingenty povinného odvádzania poľnohospodárskych produktov na štátne zásobovanie, predpisujú sa druhy i kvalita plodín a hospodárskych zvierat, ktoré majú roľníci pestovať a chovať. V snahe zvládnuť predpísané kvóty roľníci upúšťajú od niektorých plodín či domácich zvierat, ktoré chovali prevažne v samozásobiteľskom záujme. Dôraz na intenzívnejšie hospodárenie zamestnáva členov rodiny natoľko, že sa obmedzujú aj niektoré tradičné domáce práce ako je pradenie, tkanie, zhotovovanie plátna, súkna, pletenie košíkov, výroba dreveného riadu a nástrojov. Na poľnohospodárstvo sa kladú čoraz väčšie nároky, no technika práce ostáva stále na veľmi nízkej úrovni s veľkým podielom ručnej práce. Postupne sa presadzuje kolektívizácia, ktorá jedine môže riešiť nahromadené problémy. Z pôvodných dedinských remeselníkov sa v prvých rokoch socialistického združstevňovania poľnohospodárstva uplatňujú na družstvách jedine kováči, zatiaľ čo ostatní výrobcovia a remeselníci,

ktorí zväčša nevlastnili pôdu, si hľadajú zamestnanie mimo obce. Tí sa zväčša už k remeslu či tradičnej výrobe nevracajú.

Pomerne rozvinutý ľahký priemysel istý čas dokáže naplňať požiadavky spotrebiteľov privyknutých na obmedzenia vojnových čias. Nielen sústreďovanie na zásadné otázky obnovy a budovania, ale aj faktický nedostatok surovín, bytov, rekreačných možností ap. určujú aj pomerne skromnú spotrebu životných potrieb, ktoré sa obmedzujú len na tie najzákladnejšie.

V tomto období zásadných a prevratných zmien sa veľmi pozitívne a konsolidačne prejavila dobrá ideová príprava a pokrokový prístup ÚLUV k ďalšiemu organizovaniu a v mnohých prípadoch skutočnej záchrane viacerých odvetví ľudovej výroby a remesiel. Práve v období rokov 1948—1950 ÚLUV zintenzívňuje sústreďovanie výroby do družstiev a zriaďuje osobitné družstvá pre základné výrobné odvetvia — výšivkárstvo, čipkárstvo a modrotlač, pletiarstvo, tkáčstvo, hrnčiarstvo a keramickú výrobu, rezbárstvo a výrobky z dreva, papučiarstvo a košíkárstvo. Súčasne zabezpečuje nielen výtvarný a technologický dozor a podporu jednotlivým výrobným družstvám, ale stará sa aj o centrálnu distribúciu výrobkov a takto zabezpečuje jednotný ideový, výtvarný a štýlový charakter celej produkcie, získava overenú autoritu ako vo vnútri Ústredia a jeho inštitúcií, tak aj vo verejnosti. Začína zasahovať do celkovej tvorby životného prostredia činnosťou výtvarníkov, pedagógov a organizačných pracovníkov, ktorí pôsobia ako v ÚLUV tak aj v oblasti prvých snáh o priemyslový dizajn, začínajú sa vydávať časopisy ovplyvňujúce nielen výtvarníkov a výrobcov, ale aj širšiu verejnosť. V tom období ÚLUV ako inštitúcia kladie základy vzájomného plodného ovplyvňovania sa tradície, ľudového umenia, remesla a súčasnej

úžitkovej tvorby, funkčne i výtvarne premyslenej továrenskej výroby (najmä v oblasti nábytku, textilu, skla, porcelánu, hračiek), nadväzujúc na tradície avantgardných inštitúcií medzivojnového obdobia (*Družstevní práce, Artel*, na Slovensku *Detva, Lipa, Skalické družstvá*). Možno povedať, že výskumná práca, zapájanie konkrétnych výrobcov i niektorých dielní do činnosti ÚLUV, bezprostredná účasť profesionálnych výtvarníkov, etnografov, architektov ako na terénnom výskume a prieskume aktívnych znalostí výroby, tak aj na priamej výuke a výchove výrobcov, vzájomnej spolupráci pri tvorbe nových výrobkov, hľadanií možností uplatnenia pozitívnych tradícií v živote moderného človeka, zamýšľanie sa nad otázkami ručnej a strojovej práce, vplývali nielen na výrobu ÚLUV, ale mali značný komplexný štýlotvorný dosah. Výrobky ÚLUV, kde ručná práca dominovala, ba v niektorých prípadoch sa i priamo zdôrazňovala, podobne ako sa v nich zdôrazňovali imanentné estetické vlastnosti prírodných materiálov, tvorili komplementárnu súčasť základných predmetov priemyselnej výroby. Zachovávali rovnaké štýlové princípy — funkčnosť, priznanie materiálových vlastností a technologických postupov, variabilnosť, oprostenosť od dekorativizmu, otvorenosť sektorov s množstvom elementov prispôsobiteľných najrôznejším účelom tak, že možno hovoriť až o akejsi strohosti a súčasne demokratickosti výroby dostupnej všetkým a súčasne spĺňajúcej estetické kritériá, ktoré potom práve výrobky ÚLUV dopĺňali, zvyrazňovali, individualizovali. Predpokladalo to jednotnosť štýlového názoru, ktorý v návrhoch pre výrobu ÚLUV rovnako ako i pre priemysel uplatňoval zásady, ku ktorým dospelo úžitkové umenie kryštalizovaním a overovaním spoločenských potrieb najširších vrstiev obyvateľstva a ich napĺňaním funkčne i výtvarne dokonalými vý-

robkami. Štýlová jednota a komplementárnosť priemyselnej výroby a výroby malosériovej či individuálnej, ako ju v tom období prezentoval ÚLUV, bola nesporne i dôsledkom toho, že zospoločenšenie výrobných prostriedkov umožnilo v plnej miere realizovať a v praxi overiť myšlienky pokrokových teoretikov a praktikov úžitkového umenia predchádzajúceho obdobia. Nemalú úlohu zohrala aj skutočnosť, že vedenie ÚLUV, jeho výskumní a tvoriví pracovníci, podobne ako vtedajší tvoriví pracovníci priemyslu, tvorili tím dobre odborne pripravených a názorovo príbuzných osobností (Vladimír Bouček, Theodor Pistorius, Jan Koula, Jozef Vydra).

Jednotný, pokrokový názor na tvorbu úžitkových predmetov, či išlo o nábytok, textil, sklo, porcelán atď. vytvoril situáciu, v ktorej prakticky neexistoval priestor pre gýč ani v priemysle ani v individuálnej výrobe. Možno to do značnej miery pripísať i angažovaným požiadavkám daného obdobia. Veci museli predovšetkým spĺňať požiadavky základných účelových potrieb, sústredené pracovné úsilie nedávalo priestor pre zbytočnú okázalosť a dekoratívny formalizmus, predmety boli úsporné až strohé v materiáli i forme, maximálne „demokratické“ a variabilné (otvorené, rôznorodé sektorové rady nábytku, skla, porcelánu umožňovali i tým, ktorí mali skromné finančné či priestorové podmienky kupovať veci funkčne i esteticky hodnotné v počte, ktorý im vyhovoval a ktorý mohli postupne dopĺňať a obmieňať v tom istom materiálovom, štýlovom i výtvarnom spracovaní). Strohosť, zámernú jednoduchosť priemyslových výrobkov umožňovala individualizovať nielen jeho veľká variabilnosť, veľký počet rôznorodých elementov, príp. i farebných obmien, ale aj ponuka výrobkov ÚLUV. Tieto svojou rudimentárnosťou, vychádzajúcou z prírodných materiálov, z farebnej šká-

ly, základných jednoduchých technologických postupov, individuálneho rukopisu jednotlivých výrobcov, dokázali harmonizovať s jednoduchosťou účelového priemyslového dizajnu tých čias.

Napriek prudkým a zásadným revolučným premenám tohto obdobia sa vďaka vysokej ideovo-politickej príprave podarilo organicky včleniť ľudové umenie, pokrokové tradície ľudovej kultúry do života modernej spoločnosti. Téza o ľudovosti umenia sa v tomto prípade pozitívne prejavuje v takmer „bezproblémovom“ prechode ľudovej výroby do spoločenskej praxe modernej spoločnosti.

Pre včlenenie remesiel do spoločnosti, usilujúcej sa o vybudovanie socialistickeho zriadenia, neboli teoretické stanoviská už také jednoznačné. Pri zjednodušenom až schematickom posudzovaní remesla ako historického produktu prevažne mestského prostredia sa považovalo automaticky za jeden z prejavov buržoáznej spoločnosti a potenciálneho nositeľa kapitalistických výrobných vzťahov, čo viedlo k radikálnej likvidácii individuálnych remesiel. Isté, v podstate remeselné výrobné postupy a techniky, ktoré sa ešte uchovávali v niektorých priemyselných podnikoch, zaniká ich koncentráciou a modernizáciou.

Dobre organizované družstvá ľudovej výroby, ich priaznivý hospodársky, ale aj výtvarný vývoj bol azda jednou z príčin, ktoré v tomto období viedli k dočasnej snahe o likvidáciu ÚLUV, k včleneniu a osamostatneniu jednotlivých družstiev a zúženiu činnosti ÚLUV len na akési výskumné pracovisko bez priameho spojenia s výrobou. Snaha vytvoriť z ÚLUV Ústav pre výskum a výtvarnú hodnotu miestneho hospodárstva smerovala k likvidácii podstaty činnosti, poslania a pôvodného určenia inštitúcie. Vyplývalo to nepochybne i z celkovej organizácie hospodárskeho života spoločnosti. Pri reorganizácii hospodárstva sa oddeľovali obchodné zložky od

zložiek výrobných, čím sa jednotlivé časti Ústredia mali dostať do rôznych rezortov.²

Len vďaka premyslenému zásahu viacerých kultúrnych pracovníkov, úsiliu vedenia ÚLUV a pochopeniu najvyšších orgánov bolo možné dosiahnuť, že sa obnovila činnosť ÚLUV v jeho základných zložkách od r. 1954 v rezorte vtedajšieho Povereníctva kultúry. ÚLUV-om vybudované družstvá sa stali súčasťou Ústredného zväzu výrobných družstiev. V rezorte kultúry sa postupne stabilizuje ÚLUV ako kultúrna inštitúcia, ktorej výsledky sú stavané na sústavnom spájaní teórie s praxou, tak ako to vyplývalo z prepojenia základných zložiek, ktorými sú výskum, vývoj, výroba, a napokon i predaj ľudových umeleckých výrobkov. Spojenie týchto troch základných zložiek priamo s propagáciou a distribúciou umožňuje pôsobenie na spotrebiteľa i pohotovú reakciu na jeho potreby. Napokon zachovanie troch základných zložiek v jednej a tej istej inštitúcii, ktoré sa podarilo v čase veľkých reorganizácií udržať azda práve len v ÚLUV, sa ukázalo správne nielen vo vzťahu k ľudovej výrobe. Po viac ako 20 ročnom období vzájomného oddeľovania a monopolizovania jednotlivých rezortov sa k opätovnému ich spájaniu vracia v posledných rokoch aj veľkopriemysel.

Družstvá, ktoré do r. 1954 usmerňoval ÚLUV, prešli do Ústredného zväzu výrobných družstiev (ÚZVD). Po prechode ÚLUV do rezortu kultúry družstvá pôvodne založené Ústredím pokračovali aj naďalej v značnej časti svojho výrobného programu vychádzajúceho z tradičnej ľudovej výroby. Výrobné princípy družstiev však stavajú na opakovanej výrobe menších či väčších sérií, čo do určitej miery obmedzuje variabilitu výroby, a najmä individuálny tvorivý prístup. Svojimi postupmi výrobné družstvá sledujú skôr vývinové tendencie remesiel prerastajúc v drobný ľahký

priemysel. Rozčlenenie ľudovej výroby na jednej strane do ÚLUV v rezorte kultúry, na druhej strane do družstiev, ktoré jednoznačne smerujú predovšetkým k hospodárskej rentabilite, predznačuje dva smery inštitucionálneho usmerňovania a ďalšieho rozvíjania výroby. Ťažisko výroby ÚLUV stavia na práci jednotlivcov, ktorých výrobky majú v prevažnej miere charakter ručnej práce, zatiaľ čo družstvá smerujú k výrobe manufaktúrneho až priemyselného charakteru. Drobnú individuálnu výrobu sporadicky a ojedinele uchovávajú niektorí starší výrobcovia a remeselníci najmä na vidieku, ktorí pracujú zväčša len náhodne a vo veľmi obmedzenom rozsahu.

Paralelne so zákonom o ľudovej umeleckej výrobe vzniká i zákon o umeleckých remeslách. I tie prechádzajú do kompetencie Povereníctva kultúry SSR. Zo širokej škály remesiel sa vyčleňujú iba tie, ktoré majú jednoznačne výtvarné zameranie a slúžia predovšetkým na realizáciu umeleckých diel profesionálnych výtvarníkov, príp. na reštaurovanie umeleckých pamiatok.

Zriadením ÚLUV a Ústredia umeleckých remesiel (ÚUR) a ich začlenením do rezortu kultúry sa obom inštitúciám a odvetviám, ktoré sústreďujú, ustanovuje ako dominujúci status umeleckej činnosti. Už toto určuje značnú selekciu vykonávaných prác a vyberaných profesií, techník a v konečnom dôsledku i vyhotovovaných predmetov, zatiaľ čo mnohé iné odvetvia, v danom prípade na jednej strane bežné, na druhej zdanlivo zastaralé či nevyužiteľné, nepotrebné sú odkázané na zánik, ostávajú bez podpory či možnosti začlenenia. Personálne ÚLUV i ÚUR stavajú prevažne na starších remeselníkoch a výrobcoch, príp. mimoriadnych ojedinelých talentoch, ktoré do inštitúcií prechádzajú z iných profesií. Umelecké remeslá dopĺňajú svoje kádre absolventmi stredných škôl umeleckého priemyslu a nie-

ktorých špecializovaných škôl, ktoré sa uchovali v niektorých tradičných výrobných centrách najmä v Čechách (kamenárska škola, šperkárská škola, škola na výuku výroby kameniny, brúsenia polodrahokamov, hudobných nástrojov ap.). Jediným zariadením na širšiu oblasť ručnej výroby s prevažne výtvarným zameraním a možnosťou rôznych foriem výuky, kurzov, školení či postgraduálneho štúdia je Školský ústav umeleckej výroby v Prahe nadväzujúci na veľmi starú tradíciu niekdajšieho Ústavu pre výuku a podomácku výrobu najmä v oblasti čipkárstva založeného v r. 1879. Tento ústav v roku 1918 Československý štát premenil na Štátny školský ústav pre domáci priemysel, ktorý rozšíril výuku i na ďalšie textilné techniky a postupne i na niektoré techniky spracovania dreva, prútia a hlíny. Inštitúcia sa zachovala i po druhej svetovej vojne a v r. 1964 bola začlenená pod názvom Školský ústav umeleckej výroby do pôsobnosti Ministerstva školstva a kultúry ČSSR a mala slúžiť na výchovu a vzdelávanie pracovníkov v odbore ručnej práce s umeleckým zameraním bez ohľadu na to, či sú organizačne začlenení v ÚLUV, ÚUR, ÚZVD.³ Napriek zvyšujúcim sa potrebám zachovania a využívania najmä zanikajúcich druhov ručnej výroby a narastajúcim kvantitatívnym i kvalitatívnym potrebám vo všetkých inštitúciách tento ústav svoju činnosť nerozširoval ani množstvom zastúpených odborov ani počtom žiactva, školiťelských podujatí a zariadení a pre mnohých pracovníkov výroby ostáva takmer neznámy. Možnosť školenia kvalifikovaného dorastu vo všetkých výrobných odvetviach je obmedzená a pre značnú časť výrobných odvetví nemožná, takže zanikajú so svojimi poslednými reprezentantmi.

Istá konsolidácia hospodárstva, nastupujúca prosperita priemyslu i poľnohospodárstva začína uvoľňovať väčší

priestor i pre záujmovú činnosť. Jej spontánny a živelný rozvoj, ktorý bol tak markantný od konca druhej svetovej vojny najmä v oblasti pestovania a rozvíjania krúžkov a súborov ľudového tanca, spevu a hudby, celej tzv. ľudovej tvorivosti, dostáva v tomto období organickú a metodickú platformu zriadením slovenského Ústredia ľudovej umeleckej tvorivosti (1953)⁴ na sledovanie, usmerňovanie a podporovanie záujmovej činnosti. Celkove teda ide o obdobie, kedy sa položili inštitucionálne základy existencie ľudovej výroby v jej troch hlavných smeroch (ÚLUV, družstvá, záujmová činnosť).

1955—1975

Toto obdobie sa predstavuje predovšetkým stabilizáciou, prehlbovaním teoretických základov i metód praktickej činnosti inštitucionalizovaných foriem ľudovej výroby a činností na ňu nadväzujúcich, najmä pokiaľ ide o ÚLUV a osvetové zariadenia. Pre ďalší vývin ľudovej výroby v dedinskom prostredí je rozhodujúca postupujúca socialistická kolektivizácia poľnohospodárstva a v druhej polovici tohto obdobia už i stabilizácia jednotných roľníckych družstiev. Ich prosperita sa začína v tomto období prejavovať i v celkovom zvyšovaní úrovne života na dedine, v zlepšovaní materiálnych podmienok družstevných roľníkov, ale i ostatného dedinského obyvateľstva vôbec. Prináša to i zvyšovanie materiálnych nárokov, diferenciáciu potrieb, a tým aj zvýšené požiadavky na rôzne práce, služby zamerané v tomto období najmä na bývanie — skvalitňovanie, rozširovanie jestvujúceho bytového fondu, výstavba nového. I v tomto období sa redukujú niektoré druhy tradičnej individuálnej výroby, zanikajú s najstaršími výrobkami, príp. v dôsledku celkových hospodárskych zmien v poľnohospodárstve (ako definitívny zánik pestovania a spracovania textilných vlákien sa tak-

mer jednoznačne a na celom Slovensku uvádza založenie JRD). Oproti tomu rekonštrukcia starých a výstavba nových domov nevyhnutne prináša oživovanie niektorých tradičných miestnych druhov výroby, i keď sa aj v nich výrobcovia postupne orientujú na nové techniky, a najmä na nové formy výrobkov, využívajúc popri miestnych surovinách aj polotovary z priemyslových podnikov (železiarske výrobné na kováčsku, resp. zámočnícku výrobu pre individuálnu výstavbu, textilný odpad z továrni pri výrobe handričkových kobercov ap.). Celkové zvyšovanie životnej úrovne vidieckeho obyvateľstva, zabezpečované na jednej strane stabilizáciou a nastupujúcou prosperitou roľníckych družstiev, na druhej strane industrializáciou, umožňujúcou mnohým obyvateľom dedín zamestnanie v okolí bydliska, vyvoláva potrebu celého radu prác a služieb. Zvyšovanie životnej úrovne urýchľuje i možnosť kombinácie príjmov zo zamestnania v priemysle s príjmami a materiálnym prínosom práce v družstvách, ktorá zabezpečuje najmä základné potreby dedinských rodín. Zabezpečenie výživy umožňuje dedinskému obyvateľstvu venovať časť finančných prostriedkov na modernizáciu starých a výstavbu nových domov, zvyšovanie bytového štandardu, úrovne hygieny, ale i úrovne spôsobu života, umožňuje odčleniť pracovnú činnosť základného zamestnania od vlastného bývania, čo nepochybne predstavuje prevratnú zmenu v živote roľníkov. Pôvodné základné roľnícke práce, ktoré sa pri individuálnom hospodárení vykonávali nielen vo dvore usadlosti, ale často i priamo v obytných priestoroch, sa uskutočňujú v spoločných priestoroch družstva, deň sa delí na čas strávený v zamestnaní a voľný čas, čo tiež predstavuje pre roľníka zásadnú zmenu, na ktorú si treba iba postupne privykať, prispôbiť sa jej. I keď si väčšina roľníkov ponecháva časť pôvodných prác

na uspokojovanie potrieb vlastnej rodiny (v prvých rokoch ako prejav nedôvery k hospodáreniu začínajúcich družstiev), postupne sa i tieto práce úplne opúšťajú alebo sa stávajú skôr istou „záujmovou“ činnosťou, záľubou, ktorá ďalej zvyšuje životnú úroveň rodiny, ba často i širšieho príbuzenstva. Nároky na vyššiu hygienu, ale i estetiku bývania kladú zvýšené nároky na rôzne remeselnícke práce, potrebné pre modernizáciu a stavbu domov a pri určitých remeslách možno hovoriť priamo o akejsi renesancii. Dobrý murár, tesár, stolár má toľko práce a možností zárobku, že títo remeselníci v mnohých prípadoch za peniaze ani nerobia, a využívajú svoju kvalifikáciu za protislužby iných remeselných odvetví, ktoré sa na vidieku objavujú s mladšou generáciou, pracujúcou v priemysle. Elektrikári, inštalatéri, kúrenári, ale aj televízni opravári, automechanici patria k váženým a vyhľadávaným profesiám, ktorých stále sa zvyšujúca potreba ovplyvňuje i mladú generáciu pri výbere povolání.

Remeselníci, ktorí po stabilizácii hospodárskeho života na dedine po pomerne dlhej prestávke obnovujú svoju pôvodnú činnosť a nemajú nijaký kontakt s priemyslom (ide o pôvodných dedinských výrobcov a remeselníkov), začínajú svoje práce vo veľmi obmedzených materiálových a technických podmienkach — nemajú dostatok materiálu, nástrojov, príp. strojov, pracujú v obmedzených priestoroch svojich obydľí. Len málokto môže použiť amatérsky opravený či prispôsobený starý stroj či nástroj, len v obmedzenej miere majú možnosť nákupu niektorých surovín či polotovarov v štátnom obchode, i to zväčša len v niektorom z blízkych miest. Možno zaznamenať i získavanie materiálu nelegálnym spôsobom, či už zo strany výrobcu či zo strany objednávateľa. Oveľa výhodnejšie postavenie majú remeselníci a výrobcovia, ktorí vykonávajú rôzne prá-

ce a služby iba popri svojom hlavnom zamestnaní, ktoré im do značnej miery umožňuje nielen získavať materiál (legálne, ale často i nelegálne), ale robiť si isté prípravné práce priamo v dielni podniku. Je paradoxné, že nastupujúca prosperita prináša často i negatívne zmeny v morálnych postojoch, ktoré by si zaslúžili osobitné sledovanie.

Po stabilizácii Ústredia ľudovej umeleckej výroby nastupuje obdobie veľmi systematickej, a najmä odborne sa rozvíjajúcej práce inštitúcie. Fondy získané pôvodným prieskumom, ktorý sa začal uskutočňovať hneď po založení v r. 1945, sa v tomto období rozširujú sústavným komplexným výskumom všetkých odvetví ľudovej výroby na celom Slovensku. Prednosťou tohto výskumu okrem komplexnosti a praktického pokrytia celého územia Slovenska je i jeho intenzita. Táto umožnila v pomerne krátkom období sústrediť jednotnou metódou materiál o všetkých jestvujúcich, ale aj zanikajúcich odvetviach ľudovej výroby. Išlo o výskum veľmi dobre technicky i materiálne vybavený, takže okrem textov sa zhromaždilo počas neho i veľké bohatstvo fotografického a kresebného materiálu, pričom ďalším špecifikom, charakteristickým výlučne pre výskumy ÚĽUV, bola už v tomto období možnosť dopĺňať textový a ilustračný materiál i výkupom trojrozmerných dokladov, z ktorých vznikla rozsiahla a dnes už vlastne jedinečná zbierka. V istom období boli tieto fondy východiskom aj pre vývojovú prácu družstiev a dodnes sú základným materiálom ako pre vývojových pracovníkov ÚĽUV v Bratislave i Prahe, tak i pre individuálnych výtvarníkov a návrhárov najmä v oblasti scénických kostýmov a krojov pre folklórne súbory. Vsestrannosť zhromaždeného materiálu a jeho odborná kvalita umožnila vznik viacerých vedeckých štúdií a prác, ktoré podstatnou mierou obohatili našu odbornú spisbu.⁵ Výskumom sa tiež poda-

rilo nadviazať kontakt s výrobcami všetkých jestvujúcich odvetví na celom území Slovenska, založiť strediská výroby v najživších centrách, získať pre trvalú spoluprácu najtalentovanejších výrobcov, ktorí po desaťročia naplňali program Ústredia konkrétnou prácou a podieľali sa na profilovaní výrobného sortimentu a jeho vyspelej technickej i výtvarnej úrovni. Keďže stále ostávala nedoriešená otázka výchovy dorastu, ULUV provizórne riešil získavanie nových výrobcov organizovaním kurzov na výuku niektorých odvetví vlastnými silami a z vlastných prostriedkov. Absolvovanie kurzov však nemá charakter oficiálneho vzdelania a len pomerne malé percento absolventov sa zaraďuje medzi trvalých spolupracovníkov ULUV. Len veľmi nepatrná časť talentovaných výrobcov mladších generácií má možnosť získať i oficiálne vzdelanie (i to len v niektorých odboroch) prostredníctvom školy ľudovej výroby v Prahe. Vzdelávanie všetkých odborníkov tzv. robotníckych profesií, medzi ktoré sa zaraďujú i remeslá, sa začína uskutočňovať jedine prostredníctvom školiteľských stredísk v priemysle (veľkopriemyslu).

Východiskom pre systematické organizovanie záujmovej činnosti bol najmä rok 1959, kedy sa na I. konferencii o ľudovej umeleckej tvorivosti sumarizovali výsledky predchádzajúceho obdobia a určili sa smernice pre ďalšiu činnosť. Tá sa podobne ako v predchádzajúcich rokoch zameriavala predovšetkým na oblasť súborovej aktivity a na ochotnícke divadlo. V rámci osvetových inštitúcií sa práve výtvarná činnosť začína systematicky organizovať ako jedna z posledných.⁶ Ešte i v tomto období bola ponechaná prevažne živelnému vývinu a osvetovo-výchovnej práci Ústredia ľudovej umeleckej výroby. ULUV mal v tom čase na takúto činnosť v skutočnosti relatívne najlepšie predpoklady. Mal dostatočný počet kva-

lifikovaných, odborne i prakticky pripravených pracovníkov, na základe uskutočneného komplexného výskumu dobre poznal ako tradície, tak aj súčasný stav jednotlivých odvetví výroby. Možnosť preveriť teoretické hľadiská praxou, poznatkami z terénu, stykom s výrobcami dával aj pre výchovnú činnosť overené metodické postupy i praktické skúsenosti.

Nielen zvýšený podiel voľného času, ale i postupné uvedomovanie si sociálnych istôt prináša aj na dedinách priestor pre záujmovú činnosť, ktorá celkom prirodzene nadväzuje na tradičné technické a výtvarné znalosti. Zvýšený záujem mestského obyvateľstva o prejavy ľudového umenia a artefakty tradičnej kultúry, pôsobenie masovokomunikačných prostriedkov vytvára i v dedinskom prostredí podmienky pre postupné uvedomovanie si týchto hodnôt a aktivizáciu činností nielen pre vlastné potešenie a potrebu, ale aj pre zhotovovanie darov, pamiatok pre príbuzných, vzácných hostí ap. Istý čas ešte i v tomto období potreba uspokojovania praktických životných potrieb na podstatne vyššej úrovni dáva priestor na prvotné uplatňovanie čiste účelových prác a činností, ktoré napokon v predchádzajúcich obdobiach boli pre ľudovú výrobu dominujúce a tvorili podstatu jej základných charakteristických vlastností. Možnosť uspokojovať základné životné potreby produkciou priemyslu, dostatočné zabezpečenie pracovníkov v poľnohospodárstve presúva však postupne i na vidieku záujem z čiste účelových predmetov a potrieb na potreby splňajúce ďalšie, možno povedať nadstavbové požiadavky. Nové požiadavky sa prejavujú ako na strane samotných výrobcov, tak aj na strane konzumentov a v súlade s celkovou hospodárskou a spoločenskou situáciou predstavujú ďalšiu vývinovú etapu i pre ľudovú výrobu.

Celkove možno toto obdobie charakterizovať ako obdobie ďalšej stabilizácie a prosperity výroby. Ekonomicky konsolidovaná spoločnosť s vyrovnanou a pomerne vyspelou hmotnou úrovňou tradičnú ľudovú výrobu pre svoju základnú existenciu, pre spĺňanie základných životných potrieb prakticky nepotrebuje. Napriek tomu ľudová výroba, resp. remeslo v niektorých svojich formách nezaniká, ba výskumy zaznamenávajú dokonca renesanciu istých druhov výroby či záujmovej manuálnej činnosti s narastaním nových, príp. inovovaných funkcií.

Nepochybne úplne novou funkciou ľudovej výroby v súčasnej spoločnosti, v jej profesionálnych i amatérskych formách, je jej psychologická funkcia ako vo vlastnom zhotovovaní predmetov, aktívnej manuálnej činnosti, tak aj v pôsobení jednotlivých výrobkov, príp. ich súborov v novom prostredí. Ďalšou z psychologických funkcií je i znaková, identifikačná funkcia niektorých prác a výrobkov, pričom všetky tieto funkcie výrazne zasahujú i emocionálne zložky života súčasného človeka.

Prirodzená dialektika spoločenského vývinu prináša i v oblasti ľudovej výroby popri pozitívnych tendenciách i tendencie negatívne, ktoré sú odrazom rovnako rozporuplného a protirečivého vývinu ostatných zložiek života súčasnej spoločnosti. Sprievodným znakom každej stabilizovanej spoločnosti je i vznik takých vrstiev, ktorým ekonomická či spoločenská pozícia dáva istý pocit nadradenosti či aspoň snahu túto nadradenosť demonštrovať. Najmä týmto vrstvám slúži ľudová výroba svojou reprezentatívnou funkciou. Predmety pôvodného remesla či domácej výroby reprezentujú rodinné tradície, istú rodovú kontinuitu, no môžu byť i demonštráciou „kultúrnosti“, poznania minulosti či módného záujmu o minulosť, konvencie manifestovania vlastného

„ľudového“ pôvodu. Pre tieto, predovšetkým reprezentačné ciele, však zväčša nestačia pôvodné tradičné formy, ak nie sú odvodené od niektorých, v minulosti elitárnych druhov výroby či remesla (ako bolo napr. technicky náročné vyšívanie, príp. vyšívanie drahými niťami — hodvábom, zlatom, striebrom, zlatnícke a cínárske práce, umelecké stolárstvo, ap.). Keďže sa reprezentanti týchto druhov výroby do súčasnosti takmer nezachovali, reprezentačnú funkciu preberá pri jednotlivých výrobkoch na seba dekor — ozdoba, ornament. Snaha o vonkajšiu reprezentatívnosť nie je však obmedzená iba na úzky okruh etablovaných spoločenských vrstiev. Prostredníctvom ponuky obchodu, ktorý spätne ovplyvňuje i priemyslovú výrobu, stáva sa všeobecným meradlom požiadaviek a vkusu širokých mas. Narušanie všestranného demokratizmu potrieb a im zodpovedajúcej ponuky výroby, ktorý určoval aj jednotu štýlu priemyselnej a remeselnej či domácej výroby, ako to bolo v predchádzajúcich obdobiach, stráca sa i ideová a štýlová jednota požiadaviek na životné prostredie človeka. Odráža sa to v diametrálnych rozdieloch životného prostredia v individuálnych rodinných domoch vilových štvrtí a uniformovaným prostredím väčšiny súčasných sídlisk, obmedzenej finančnej, ale i faktickej dostupnosti istých výtvarne a zväčša i funkčne kvalitnejších druhov nábytku, svietidiel a ďalších bytových doplnkov, zanedbávaním základných funkčných a estetických hodnôt mnohých spotrebných priemyslových predmetov, uprednostňovanie najmä finančne výhodných výrobkov ako pri výrobe, tak aj pri dovoze (ťažkopádne komplety nábytku bez možnosti individuálneho výberu a zostavovania, napodobeniny štýlového či tzv. sedliackeho nábytku, honosných rozmerných celkov, kde pre výrobcov výhodnú cenu určuje najmä veľká spotre-

ba materiálu, ktorá často zakrýva technické nedostatky). Štýlový a výtvarný chaos dokazujú napr. imitácie náročných stolárskych a rezbárskych techník na továrenskom nábytku lištami a profilmi, lisovanými z umelých hmôt, či napodobeniny nábytku v štýle Ludovíta XVI., alebo tzv. sedliackeho nábytku s viacerými historizujúcimi detailami, umožňujú spotrebiteľovi predstierať blahobyť a honosnosť, čo nevyhnutne vedie k snahe o ďalšie naplnenie týchto predstáv predmetmi, ktorých užitočnosť je už prevažne len v ďalšom predstieraní života akejsi „vyššej“ spoločnosti. Štýlove ide vlastne o sprievodné zjavy, ktoré v predchádzajúcich formáciách charakterizovali tzv. zbohatlícke vrstvy. Je len prirodzené, že takéto zásadné zmeny, ktoré nesporne vyplývali zo zmien v spôsoboch hospodárenia výrobných podnikov a v nových stimuloch a záujmoch obchodu, ovplyvnili i vývin všetkých prejavov inštitucionalizovanej i spontánnej ľudovej výroby v tomto období.

Zložitosť ekonomických vzťahov priemyslu a obchodu, výroby a spotreby, narastajúca diferenciácia spoločnosti, rozdielov v úrovni jednotlivých jej zložiek sa prejavuje i v diferenciácii hmotnej kultúry a jej štýlovej dezintegrácie. V dezintegračných tendenciách hmotnej kultúry najnovšieho obdobia zohráva iste značnú funkciu i móda. Práve ona, ako odraz celkového vývinu spoločnosti, je do istej miery azda i reakciou na prísnu strohosť, účelovosť a jednoduchosť predchádzajúceho obdobia. Po nasýtení základných potrieb je vonkajšia dekoratívnosť, reprezentatívnosť aj istým prejavom dostatku a blahobytu. I keď sa napr. výrobný program Ústredia ľudovej umleckej výroby v tomto období v zásade nemení a neustupuje od základných princípov užitočnej tvorby tak ako si ich určil vo svojich začiatkoch, predsa len i tu nastupuje väčšia variabilnosť najmä vo farebnej

škále výrobkov, vo využívaní tradičných ornamentov na zvýraznenie väčšej dekoratívности predmetov, v nástupe širšej škály drobných, výlučne dekoratívnych predmetov. Súvisí to nesporne i s nástupom ďalšej generácie výtvarných a vývojových pracovníkov, ktorí už nie sú bezprostrední spolupracovníci zakladateľov a uchovávatelia tzv. režného štýlu, ktorý pre produkciu ULUV teoreticky zdôvodnil a aj v praxi presadzoval arch. V. Bouček,⁷ a ktorý i do programu slovenského Ústredia priniesli jeho bezprostrední spolupracovníci a žiaci. Niektoré odvetvia výroby sa redukovujú i tým, že niet v nich nasledovníkov, pretože stále ešte nie je vyriešená otázka výuky väčšiny výrobných odvetví (napr. kresanie, tokárenie a celý rad ďalších drevárskych techník, spracovanie rohoviny, farbiarstvo a tlač na látky), celý rad výrobných odvetví je málo príťažlivý pre mladšie generácie priveľkou prácnosťou a malou možnosťou zárobku. Iné odvetvia prechádzajú od regionálnych štýlov a výtvarných špecifik k univerzálnym celoslovenským výtvarným prejavom tým, že niektoré tradičné výrobné strediská so špecifickým charakterom zanikajú, príp. je potrebné sústreďovať isté výrobné techniky do jedného alebo niekoľkých centier. Iné druhy výroby strácajú regionálny charakter na úkor individuálneho výtvarného prejavu jednotlivých osobností, ktoré prechádzajú do Ústredia po absolvovaní výtvarných škôl alebo z celkom odlišných profesií po viacročných skúsenostiach a úspechoch v oblasti záujmovej činnosti. Výrazne sa začína meniť sociálna skladba spolupracovníkov ULUV, výrazné je sústreďovanie výrobcov do miest s prevahou Bratislavy a jej najbližšieho okolia. Neprerušená kontinuita výroby, nadväznosť na výskumnú prácu v teréne, dôsledná a sústavná vzdelávacia a výchovná práca ako priamo u interných pracovníkov ULUV, tak aj

medzi výrobcami, zachováva i napriek všeobecným tendenciám výtvarnej i vkusovej dezintegrácie stále vysokú funkčnú a estetickú hodnotu výrobkov i v tomto období.

Všeobecne zdôrazňované a uprednostňované ekonomické, a tým aj komerčné hľadisko, sa zvýšenou mierou prejavilo v družstevnej výrobe nielen tým, že sa výrobné preorientávajú i družstvá, pôvodne zachovávajúce prevahu ručnej, či na tradície nadväzujúcej práce, ale najmä tým, že sa orientujú prevažne na tie druhy výroby, ktoré dopĺňajú trh tovarom, nedostatočne zabezpečeným veľkovýrobou. Potreba týchto výrobkov, ako aj celého radu služieb, do istej miery vyvoláva opätovnú potrebu niektorých, možno povedať klasických remesiel ako je napr. krajčírstvo, obuvníctvo, kožušníctvo ap. V širokej škále rôznych výrobných odvetví je výroba nadväzujúca na špecifické regionálne tradície iba v menšine a jej nadväznosť je zväčša iba formálna. Výnimku tvoria niektoré družstvá, ktoré popri tom, že nadviazali na dávne a osvedčené miestne tradície, sú stimulované i výraznou koncentráciou dopytu v bezprostrednom okolí svojej pôsobnosti, kde práve osobitosť tohto prostredia, ktorým sú predovšetkým kúpeľné a turistické centrá, kladie dôraz na charakteristické prejavy ručnej práce a miestnych zvláštností. V záujme ekonomickej rentability sa však často tieto regionálne špecifiká značne zjednodušujú, čo napokon vedie k akémusi všeobecne „slovenskému“ vzoru a z pôvodnej výtvarne i technicky vyspelej a osobitej ručnej práce ostáva síce ručná, no pomerne nenáročná, rýchla práca. Tomuto trendu zjednodušovania, zhotovovania výtvarne i technicky nehodnotných výrobkov, ešte väčšmi ako družstvá podľahli však predovšetkým individuálni výrobcovia, pracujúci na základe povolení národných výborov. Celý rad vý-

robcov veľmi rýchlo využil módnosť a konjunktúru „ručnej“ práce, pochybného výtvarného folklorizmu a zameral sa najmä na odvetvia, kde možno uplatniť a pomerne rýchlym spôsobom dosiahnuť markantné dekoratívne pôsobenie. To sa dosahuje najmä jednoduchým, no farebne nápadným ornamentom, pre ktorý je najrýchlejšou technikou maľba štetcom, umožňujúca uplatniť širokú a výraznú farebnú škálu. Paradoxné je, že maľovaný ornament sa v tradícii ľudového výtvarného prejavu objavuje veľmi sporadicky a výraznejšie sa prejavil len v niektorých regiónoch až koncom 19. a začiatkom 20. storočia. Pre jeho jednoznačne komerčné uplatňovanie jestvuje precedens už v tzv. svérázovom hnutí v Čechách a na Morave v období vypätého nacionalizmu a scestného malomeštiackeho výtvarného názoru v období pred druhou svetovou vojnou, ktoré našlo adekvátny ohlas i na Slovensku. Bohatý a pestrofarebný ornament sa v tom čase objavoval nielen na pohľadniciach, ale sprevádzal aj najrôznejšie diplomy, fotografie osobností, texty rôznych hesiel, verše piesní ap. Tzv. národný ornament v tom čase prenikol aj na niektoré priemyslové výrobky (napr. porcelán, textil), a najmä na rôzne drobné pamiatkové predmety zhotovované síce továrensky, no ornament na ne maľovali ručne rôzni podomácki pracovníci. Podobnú výzdobnú činnosť stretávame teda i v súčasnosti. Výrobcovia tzv. ľudových umeleckých predmetov kupujú rôzne jednoduché, zväčša čisto úžitkové, továrensky vyrábané predmety z dreva, zo skla, porcelánu a pomaľovávajú ich ornamentami. Ručne maľované ornamenty sa objavujú i na drobných textíliách (vreckovkách, šatkách, zásterách). Ďalšou z rozšírených techník je vypaľovanie na dreve. Veľký dopyt po bohate zdobených predmetoch vedie v ručnej práci k šíreniu techník, ktoré sú pomerne rýchle a menej prác-

ne. Takými je okrem už spomínanej maľby a pyrografie napr. v textile výšivka krivou ihlou, prelamovaná výšivka na tkaninách s výraznou štruktúrou, často vyhotovená strojom. Potreba nápadnej farebnosti textilných výrobkov vedie k používaniu umelých materiálov, ktorých farby sú výraznejšie a svietivejšie a možno pri ich spracovaní využívať rýchlejšie, náhradné techniky (pri dekoratívnych závesoch, koberecoch miesto viazania uzlíkov nalepovanie nahriateho vlákna na podklad).

Zvýšené potreby trhu vedú štátne orgány k úsiliu zriaďovať miestne služby a prevádzky v kompetencii národných výborov, kde v niektorých prípadoch nachádzajú uplatnenie tradičné remeslá a výroby najmä čiste úžitkového charakteru, zodpovedajúce miestnym potrebám. Tak napr. v istom čase pôsobila v rámci komunálnych služieb v Liptove výrobná zvoncov pre ovce a dobytok, inde sa istý čas udržiavalo mangľovanie plátna, krampľovanie vlny, remenárstvo, vyrábanie kožíek a kožušín, stavebné stolárstvo, obnovili sa rôzne opravárske práce, ktoré však mohli jestvovať iba dovtedy, kým bolo možné získať pre ne kvalifikovaných výrobcov, grupujúcich sa zväčša z najstarších vrstiev obyvateľstva, no veľmi často aj len zo zručných jednotlivcov bez akéhokoľvek vyučenia. (Ťažisko výuky učňovského dorastu sa v tomto období presúva na podnikové učňovské školstvo pri veľkopriemysle, ktoré vychováva predovšetkým špecialistov pre konkrétnu výrobnú prax podnikov.) Takáto organizácia remesiel a služieb sa sústreďuje najmä v mestách, zatiaľ čo na vidieku pretrváva výroba individuálna, pre ktorú od r. 1976 umožňuje oficiálnu a legálnu platformu i osobitná vyhláška o povoľovaní prác a služieb jednotlivcom na základe rozhodnutia a evidencie národných výborov.⁸ V kompetencii národných výborov je i povoľovanie odpredaja výrobkov vyhotove-

ných individuálnymi výrobcami, ktorí svoj tovar ponúkajú najmä na trhoviskách a pri príležitosti rôznych jarmokov.

V obciach sa okrem platených prác a služieb pri zintenzívňovaní individuálnej výstavby, rozširovaní výstavby individuálnych rekreačných zariadení stále udržiava vzájomná susedská výpomoc často i vysoko kvalifikovanými prácami, ktorých znalosti prinášajú na dedinu jej obyvatelia, pracujúci v priemysle. Často sa i pri týchto prácach prejavujú snahy o individuálne dekoratívne stvárnenie, napr. pri spracovaní kovov na mreže, ploty, brány, kovania závesov a zámkov, pri spracovaní dreva na obloženia vnútorných a vonkajších častí domu, schodísk, zábradlí, dekoratívnych deliacich stien ap. Manuálne práce pri úprave vlastného bývania či pri susedskej výpomoci veľmi často svojrázne spájajú vyspelé technické postupy, ktoré výrobcovia ovládajú vďaka svojmu zamestnaniu, s individuálnym vkusom či využívaním tradičných miestnych výrobných a výzdobných postupov získaných od starších výrobcov priamo, no niekedy aj štúdiom zbierok v regionálnom múzeu, ba i sledovaním odbornej literatúry, účasťou na kurzoch či školeniach usporiadaných osvetovým strediskom. Protipólom takýchto prác, kde ich predstavitelia dosahujú často veľmi vysokú kvalitu a úroveň ako po technickej, tak aj po výtvarnej stránke a vykonávajú ich skôr zo záľuby, len pre priateľov, známych a len vo výnimočných prípadoch aj za peniaze, sú tzv. fuškári. Tí predovšetkým v záujme rýchleho a ľahkého zárobku, často s minimálnymi znalosťami vykonávajú najrôznejšie práce a vyhotovujú výrobky veľmi nízkej kvality.

V tomto období sa najmä v nadväznosti na dobre organizované a kvalifikovane usmerňované folklórne hnutie začína systematickejšie rozvíjať i záujem osvetových inštitúcií o výtvarné preja-

vy a vplývať na ich aktivizáciu a prezentáciu. V úsilí o ich aktívnejšie, vedomé a sústavné využívanie v práci folklórnych skupín a v celkovej osvetovej činnosti na dedinách sa začínajú i výtvarné tradície sledovať, zaznamenávať, obnovovať a rozvíjať. Hľadajú sa i formy ich samostatnej prezentácie v rámci folklórnych slávností a festivalov, čo prirodzene spätne pôsobí na ich ďalšiu aktivizáciu v pôvodnom prostredí a zvyšuje i záujem návštevníkov slávností z mestského prostredia. Popri dovtedy osvetou sústavnejšie sledovaných amatérskych výtvarných odvetviach, ktoré vychádzali z klasických techník profesionálneho umenia — teda z grafiky, maľby a plastiky, bolo potrebné hľadať cesty na podchytenie ľudových techník, ktoré by bolo možné využiť vo výtvarnej záujmovej činnosti. Konkrétnym príspevkom pre túto činnosť osvetových zariadení boli kurzy a školenia usporadúvané ÚLUV, no postupne osvetové strediská organizujú vlastné kurzy a sústredenia amatérskych výtvarníkov, využívajúc pri tom majstrov a výrobcov, pracujúcich pre ÚLUV ako demonštrátorov a inštruktorov. Postupne sa z podnetu Osvetového ústavu v Bratislave v spolupráci s osvetovými strediskami vykryštalizovalo niekoľko podujatí s celoslovenskou pôsobnosťou. Okrem podujatia, prezentujúceho výtvarnú tvorbu detí, sa len sporadicky na týchto podujatiach, organizovaných Osvetovým ústavom predstavuje úžitková tvorba, kde má práve nadväznosť na tradície ľudovej výroby a remesla najširšie možnosti uplatnenia. V prípade záujmovej činnosti detí je to Pioniersky výtvarný a literárny Trenčín a Detská výtvarná Žilina. Dospelí vystavujú na Výtvarnej Dubnici.⁹ Amatérska činnosť v oblasti úžitkovej a dekoratívnej tvorby sa mimoriadne, najmä kvantitatívne rozrástla z podnetu Slovenského zväzu žien, ktorý v rámci hnutia *Krásna životu* podchytil spontán-

ny rast záujmovej umeleckej činnosti, so snahou usmerňovať ho organizovaním výstav, krúžkov, súťaží a napokon i pravidelných celoslovenských prehliadok. Pre výtvarnú oblasť je takýmto celoslovenským podujatím každé tri roky výstava, ktorej predchádzajú organizačné prípravy, metodické pomôcky, semináre a výber exponátov.

Orientácia na dokumentovanie súčasnej kultúry viedla centrálna a regionálne múzeá k sledovaniu aktívnych výrobcov, k získavaniu ich výrobkov ako do stálych fondov, tak aj pre účasť na výstavách. Možnosť vzájomnej konfrontácie jednotlivých výrobcov, ako aj záujem odborníkov, kontakt s nimi, možnosť poznávať starší materiál v múzejných zbierkach je ďalším z impulzov pre prácu výrobcov i pre ich hlbší záujem o tradície regiónu či vlastného odvetvia, jeho technické i výtvarné prejavy.

Úsilie o oživenie expozícií múzeí, najmä múzeí v prírode, je jedným z ďalších podnecujúcich faktorov pri získavaní výrobcov a ich aktivizácie.

Výrobky, ktoré nejakým spôsobom nadväzujú na tradičnú výrobu alebo využívajú tradičné techniky, sa v tomto období objavujú i na celom rade ďalších podujatí. Organizujú ich spoločenské organizácie, najmä organizácie detí, mládeže, žien, Revolučné odborové hnutie, osobitne sa na záujmovú činnosť zameriava učňovská mládež, rôzne mestské i dedinské kluby, organizácie Československého červeného kríža. Pôvodne jednotná osvetová činnosť sa rozrástá a diferencuje, no súčasne sa stráca jednotné metodické a ideové hľadisko, triešťa sa materiálne prostriedky a možnosti ich najoptimálnejšieho využitia. Množstvo najrôznejších podujatí nie je vždy schopné zabezpečiť ich primeranú kvalitu.

V oblasti manuálnej činnosti kvantitatívny rast zaznamenáva najmä záujmová činnosť, ktorá v tomto období

definitívne prevládne nad účelovou výrobou. Nadväznosť na tradičnú ľudovú výrobu v tomto období ako v inštitúciách, tak aj v spontánných formách prestáva byť prevažnou mierou súčasťou roľníckej a vidieckej kultúry. Zaoberajú sa ňou či už zárobkovo alebo ako záujmovou činnosťou najrôznejšie zamestnanecké i generačné kategórie obyvateľstva žijúce ako v dedinskom, tak aj v mestskom prostredí, i keď ešte vždy dedinské prostredie dáva pre túto činnosť vhodnejšie podmienky najmä priestorové a často aj materiálne. Na zvyšovaní kvalitatívnej, najmä technickej úrovne výroby sa význačnou mierou podieľajú kvalifikovaní robotníci,

ktorí často vlastným talentom, technickými skúsenosťami, ale i zámerným odborným štúdiom dokážu vhodne spojiť hodnoty tradičnej výroby, jej základné princípy s technickými možnosťami niektorých moderných nástrojov a technologických poznatkov bez toho, že by toto spojenie pôsobilo rušivo, disharmonicky. Bolo by teda ešte predčasné práve na súčasnom vývine ľudovej výroby, jej nových podôb aplikovať tézy o stieraní rozdielov medzi mestom a dedinou či medzi duševnou a fyzickou prácou. Je však celý rad dokladov, ktoré aj pri súčasných formách ľudovej výroby môžu k stieraniu týchto rozdielov prispievať alebo byť ich súčasťou.

POZNÁMKY

- 1 Domácka a remeselná výroba. In: Slovensko. Ľud — II. časť. Bratislava 1975, s. 801.
- 2 MARKOVÁ, E.: Príspevok k diskusii o problémoch ľudovej výroby na Slovensku. Slov. Národop. 1, 1953, s. 183 a n.
- 3 PÁTKOVÁ, J.: Jubileum Školského ústavu umeleckej výroby v Prahe. Slov. Národop. 19, 1971, s. 152.
- 4 MELEK, J. — LAŠUT, F.: Záujmová umelecká činnosť v slovenskej socialistickej republike. Bratislava 1983, s. 55.
- 5 Z celého radu prác pripomíname aspoň základné monografie: VYDRA, J.: Ľudová modrotlač na Slovensku. Bratislava 1954; MARKOVÁ, E.: Slovenské čipky. Bratislava 1962; Slovenské ľudové tka-

- niny. Bratislava 1976; HOLÉCZYOVÁ, E.: Výšivky v oblasti Trnavy. Bratislava 1968 a celý rad štúdií týchto i ďalších autorov, pracovníkov a spolupracovníkov ÚLUV.
- 6 MELEK, J. — LAŠUT, F.: c. d., s. 24—32.
- 7 BOUČEK, V.: Ke koncepci „režného slohu“. Umění a řemesla 3, 1959, č. 1, s. 111.
- 8 Vyhláška z r. 1976 o možnostiach poskytovať na základe povolenia služby občanom bola právne zakotvená v novele občianskeho zákonníka zákonom č. 131/1982 Zb.
- 9 MELEK, J. — LAŠUT, F.: c. d., s. 125.

НАРОДНОЕ ПРОИЗВОДСТВО В СЛОВАКИИ И ТЕНДЕНЦИИ ЕГО РАЗВИТИЯ В ПЕРИОД 1945—1985 ГГ.

Резюме

Для изучаемого периода автор исходит из широко понимаемого значения народного производства, включая в него изготовление вручную предметов для собственных нужд, через подобную деятельность, выполняемую сезонно или в качестве дополнительного заработка,

вплоть до специализированных ремесел. После окончания второй мировой войны в развитии народного производства можно выделить четыре фазы развития.

Период 1945—1948 гг. являются собственно продолжением предшествую-

щего периода развития народного производства со своеобразием, обусловленным последствиями войны и усилениями по послевоенному восстановлению. Это своеобразие способствовало в некоторой степени к возврату к домашнему сырью, ручной работе, заменявшей недостаток промышленных товаров. Для самого народного производства решающую роль сыграл декрет президента республики № 110 от 27. 10. 1945 г., который обозначает народное производство культурным наследием нации и учреждает специальную организацию для его охраны.

В период 1948—1955 гг. происходит окончательный перелом в области традиционных ремесел и индивидуального производства. Официальными постановлениями окончательно ликвидируются индивидуальные промыслы, разрешения на мелкое предпринимательство, мастерские. Более многочисленные ремесла, особенно в городах, начинают объединяться в кооперативы, в которых находит использование часть ремесленников, более молодые поколения большей частью оставляют ремесло и уходят работать в промышленность или другие отрасли. В сельской местности на традиционное производство наложила отпечаток интенсификация сельского хозяйства, его специализация, устраняющая экстенсивную деятельность индивидуальных хозяйств, ограничение разнообразных традиционных домашних работ в стремлении справиться с повышенными требованиями, предъявляемыми началами социалистической коллективизации сельского хозяйства. В этот период положительное влияние оказала организационная и идейная работа Центра народного и художественного производства. В 1948—1950 гг. Центр создает специализированные кооперативы по основным отраслям производства — вышивание, производство кружев и хлопчатобумажных набивных тканей с белым рисунком на синем фоне, трикотажное производство, ткацкое, гончарное и керамическое, резьба по дереву и деревянные изделия, производство домашних туфель

и корзиночное производство. Кооперативы народного производства, которые первоначально организовал Центр народного и художественного производства, в 1954 г. переходят в Центральный союз производственной кооперации, тогда как индивидуальное народное художественное производство по специальному закону переходит в ведомство тогдашнего Уполномоченного представительства по делам культуры. Одновременно с этим законом выходит и закон о художественных ремеслах. Более интенсивно традиции народного производства начинают использоваться и в кружковой работе, организованной и направляемой Центром народного художественного творчества.

Период 1955—1975 гг. можно характеризовать как годы стабилизации и углубления теоретических основ и методов практической деятельности институционализированных форм народного производства. В практике все отчетливее начинает проявляться рост жизненного уровня населения в форме повышенных требований к материальному обеспечению, к жилищу, использованию свободного времени. Это проявляется в возобновлении и использовании разных видов производства и ремесел для индивидуального строительства, реконструкции старших жилищ для целей рекреации, возрастает интерес к любительскому творчеству с использованием традиционных материалов и приемов. Этот период уже намечает очевидный переход исконного народного производства с плоскости целесообразной полезной деятельности в плоскость любительских занятий. Эти тенденции еще интенсивнее проявляются после 1975 г. вплоть до настоящего времени. Общество уже практически не нуждается в народном производстве в его первоначальной функции для своего материального существования. Однако весьма настоятельно проявляется его новая психологическая, знаковая и идентификационная функция с отчетливым воздействием на эмоциональный компонент жизни современного человека и всего общества.

Диалектика общественного развития и в области народного производства приносит, наряду с положительными, и отрицательные тенденции. Сложность экономических отношений промышленности и торговли, производства и потребления, возрастающая дифференциация общества проявляются и в дифференциации материальной культуры и в ее стилевой дезинтеграции. Дифференциация отчетливо проявляется и в области народного производства и ремесел. Наряду с существующими до сих пор институционализированными формами, снова легализируются и, следовательно, несомненно распространяются индивидуальные формы, в которых преобладает значительная коммерческая ориентация.

Положительным вкладом этого пе-

риода с перспективой дальнейшего развития является расширение художественной деятельности на высоком уровне в кружках, которая носит отчетливо индивидуальные черты личности, часто с высокосоциальным творческим подходом к традициям не только народной, но и национальной культуры. С точки зрения дальнейшего развития интересна доля квалифицированных работников в этом творчестве. И хотя, пожалуй, еще преждевременно демонстрировать на этом факте тезис о стирании различий между умственным и физическим трудом, однако исследования современных форм народного производства и творчества могут принести целый ряд дальнейших конкретных доказательств к этому тезису.

DIE VOLKSTÜMLICHE FERTIGUNG UND IHRE ENTWICKLUNGSTENDENZEN IN DEN J. 1945—1985

Zusammenfassung

Für den untersuchten Zeitraum geht die Autorin von einer weit aufgefaßten Bedeutung der volkstümlichen Produktion aus, indem sie unter diesen Begriff mehrere Tätigkeiten zusammenfaßt, angefangen von der manuellen Fertigung für den Eigenbedarf über ähnliche Tätigkeiten, die als saisonmäßige Beschäftigung oder als ergänzende Erwerbsquelle betrieben werden, bis zu den spezialisierten Handwerken. Vom Ende des zweiten Weltkriegs an kann man die Entwicklung der volkstümlichen Fertigung in vier Stadien verfolgen.

Die Jahre 1945—1948 sind eigentlich die Fortsetzung der früheren volkstümlichen Produktion mit dem besonderen Merkmal daß sie sich bemüht, die Kriegsfolgen zu beseitigen und zum Wiederaufbau nach dem Krieg beizutragen. Diese Besonderheiten verursachten eine gewisse Rückkehr zu den einheimischen Rohstoffen und zur manuellen Arbeit, wodurch dem Mangel an Industrieprodukten abgeholfen werden sollte. Für die volkstümliche Produktion selbst war das Dekret des Präsidenten der Republik Nr. 110 vom 27. Oktober

1945 entscheidend, in dem die häusliche Fertigung als Kulturerbe der Nation bezeichnet und einer speziellen Institution die Fürsorge um die Belange dieser Betätigung auferlegt wird.

In den Jahren 1948—1955 erfolgte der endgültige Umbruch im Bereich der traditionellen Handwerke und der individuellen Produktion. Durch amtliche Verordnungen wurden die individuellen Gewerbe aufgelöst, den Inhabern von Werkstätten die Gewerberechtigung entzogen und die privaten Werkstätten aufgelöst. Die wichtigeren Handwerke in den Städten begannen Produktionsgenossenschaften zu bilden, in denen ein Teil der Handwerker Beschäftigung fand; die Angehörigen der jüngeren Generation gaben meist das Handwerk auf und suchten Arbeit in der Industrie oder in anderen Beschäftigungen. Auf dem Lande wurde die traditionelle volkstümliche Produktion beeinflusst von der Intensivierung der Landwirtschaft und von ihrer Spezialisierung, die die extensive Wirtschaft der individuellen bäuerlichen Anwesen beseitigte, sowie von der Be-

schränkung der traditionellen häuslichen Arbeiten. All dies geschah im Bestreben, die gesteigerten Anforderungen und Aufgaben zu Beginn der sozialistischen Kollektivierung der Landwirtschaft zu bewältigen.

In diesem Zeitraum äußerte sich positiv die Forschungs-, Organisations- und ideologische Tätigkeit des Ústredie ľudovej a umeleckej výroby (ÚLUV — Zentrale für Volkskunstproduktion). In den Jahren 1948—1950 gründete diese Zentrale spezielle Genossenschaften für die Hauptzweige der volkstümlichen Fertigung. Stickerei, Spitzenklöppelei, Blauzeugdruckerei, Strikeren, Weberei, Töpferei und keramische Produktion, Schnitzerei und Anfertigung von Holzartefakten, Pantoffelnäherei und Korbflechtereie. Die Genossenschaften für volkstümliche Fertigung, die ursprünglich die Zentrale für Volkskunstproduktion organisierte, wurden im J. 1954 in den Ústredný zväz výrobných družstiev (Zentralverband der Produktionsgenossenschaften — ÚZVD) eingegliedert, während die individuelle Volkskunstproduktion durch ein besonderes Gesetz einem Ressort des damaligen Beauftragtenamtes für Kultur unterstellt wurde. Gleichzeitig wurde auch ein Gesetz über die Kunsthandwerke erlassen. Intensiver begannen sich die Traditionen der volkstümlichen Fertigung auch in der künstlerischen Laienbetätigung geltend zu machen, die vom Ústredie ľudovej umeleckej tvorivosti (ÚLUT — Zentrale für Volkskunstschaffen) organisiert und geleitet wurde.

Die Jahre 1955—1975 kann man als Jahre der Stabilisierung und Vertiefung der theoretischen Grundlagen und Methoden der praktischen Tätigkeit institutionalisierter Formen der volkstümlichen Fertigung charakterisieren. In der Praxis äußert sich diese Entwicklung als markante Hebung des Lebensstandards der Bevölkerung, in den steigenden Ansprüchen an die materielle Versorgung, an die Verbesserung der Wohnkultur, an ein sinnvollerer Nutzen der Freizeit. Dies manifestiert sich auch in der Wiederaufnahme und Nutzung verschiedener Arten der Produktion und der Handwerke. Ihre Erzeugnisse dienen dem individuellen Wohnungsbau und der Rekonstruktion alter Dorfhäuser zu Erho-

lungszwecken; es wächst das Interesse für das Volkskunst-Laienschaffen unter Verwendung traditioneller Materialien und Techniken. Schon diese Epoche deutet einen augenscheinlichen Übergang der ursprünglichen volkstümlichen Fertigung von der überwiegenden Erzeugung zweckdienlicher Gebrauchsgegenstände zur künstlerischen Laienbetätigung an. Diese Tendenzen rücken in den Jahren von 1975 bis zur Gegenwart noch deutlicher in den Vordergrund. Für ihre materielle Existenz benötigt die Gesellschaft die volkstümliche Produktion in ihrer ursprünglichen Form praktisch überhaupt nicht mehr. Doch umso dringlicher macht sich heute ihre neue psychologische, Merkmals- und Identifizierungsfunktion bemerkbar durch ihre markante Wirkung auf die emotionale Komponente im Leben des heutigen Menschen und der gegenwärtigen Gesellschaft.

Die Dialektik der gesellschaftlichen Entwicklung bringt auch im Bereich der volkstümlichen Produktion neben positiven auch negative Tendenzen mit sich. Die komplizierten Beziehungen zwischen Industrie und Handel, zwischen Produktion und Verbrauch, die wachsende Differenzierung der Gesellschaft äußert sich auch in einer Differenzierung der materiellen Kultur und in ihrer stilistischen Desintegration. Markant macht sich die Differenzierung auch in der Sphäre der volkstümlichen Fertigung und in den Handwerken bemerkbar. Neben den bisher bestehenden institutionalisierten Formen dieser Produktion werden abermals auch individuelle häusliche Formen der Fertigung legalisiert und damit zweifellos auch ihr Betätigungsfeld erweitert. In dieser Produktion überwiegen meist kommerzielle Ziele.

Ein positiver Beitrag dieser Epoche mit der Perspektive auf eine weitere Entfaltung ist die entwickelte bildnerische Betätigung von Laien, die ausgesprochen individuelle Züge im Schaffen ihrer Vertreter aufweist, oft mit einer sehr bewußten schöpferischen Einstellung zu den Traditionen nicht nur der volkstümlichen, sondern auch der nationalen Kultur. Interessant ist — im Hinblick auf die weitere Entwicklung dieses Laienschaffens — besonders der Anteil qualifizierter Arbeiter an dieser Betätigung.

Slovenský národopis

časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 35, 1987, číslo 1

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašpari-
ková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová,
CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc.,
PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leš-
čák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc.,
PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Šte-
fan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosá-
lová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc.,
PhDr. Peter Slavkovský, CSc., PhDr. Vie-
ra Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národné-
ho povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijí-
ma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1987

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Института этнографии Словацкой
Академии Наук
Год издания 35, 1987 № 1
Издается четыре раза в год
«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук
Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора
Вановичова
Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE
Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 35, 1987, Nr. 1. Erscheint vier-
mal im Jahre
Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissenschaf-
ten

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Zora Vanovičová
Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY
Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences
Volume 35, 1987, No. 1
Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences
Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Zora Vanovičová
Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE
Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences
Année 35, 1987, No. 1
Parait quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences
Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Zora Vanovičová
Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

Index
49616

